

// De mens is
steeds meer uit
beeld verdwenen //

Ik beschouw de crisis als een zegen

Als iemand in tijden van recessie de burger moed kan inpraten is het **Arnold Heertje** wel. Hele generaties scholieren leerden de wetmatigheden van de economie aan de hand van zijn boek *Kern van de economie*. Een toekomstbestendige, duurzame economie vraagt volgens Heertje om beter onderwijs en een beetje geduld. "It takes time."

Een gesprek over de financieel-economische crisis en de weg hieruit is voor emeritus hoogleraar Staatshuishoudkunde Arnold Heertje (77) letterlijk en figuurlijk een thuiswedstrijd. Stipt op tijd komt hij ietwat stram in hemdsmouwen aanlopen bij het Bussumse hotel Jan Tabak, een geliefde pleisterplaats in BN'er-reservaat Het Gooi. Na enige beleefdheden te hebben uitgewisseld met talkshowhost Catherine Keyl – 'Dag Arnold, ik zie je haast nooit meer, doe de groeten aan je vrouw' – neemt hij plaats op het terras. De recente bedrijven in het Griekse drama dat de euro doet wankelen zijn *gefundenes Fressen* voor Heertje die de eurocrisis exemplarisch vindt voor het gebrek aan een brede visie bij politiek en publiek.

"Er wordt in de huidige crisis te veel nadruk gelegd op de omvang en het unieke karakter van de reddingsoperatie. Maar dat komt omdat de meeste mensen geneigd zijn om 'in foto's' te praten. Als je de hele film ziet, is iedere stap die de afgelopen maanden is gezet zo logisch als wat. De wens die Merkel en Sarkozy hebben uitgesproken voor een Europese economische regering, past bij een ontwikkeling die vroeg of laat uitloopt in een verdergaande samenwerking binnen Europa. Die stap is feitelijk al gezet bij de introductie van de euro. Dat was een belangrijk keerpunt op het terrein van de Europese integratie."

Ook nu is er volgens Heertje weer sprake van zo'n beslissend historisch moment. "We staan voor de keuze om het hele project maar te laten vallen, het ene uiterste, of om onze broeders en zusters bij de hand te nemen en Europa nu eens echt *con amore* te omarmen. Aan echte liefde ontbrak het tot nu toe. Het is een wetmatigheid dat Europese samenwer-

king altijd op het laatste moment van de rand van de afgrond wordt gered. Begin augustus was het ook weer zover. Waar de politieke besluitvorming over de eurocrisis veel te weinig snelheid had, nam ECB-topman Trichet brutaal de leiding door aan te kondigen dat de Europese Centrale Bank obligaties zou gaan opkopen van landen als Italië en Spanje. Hij ging daarmee ver buiten zijn boekje, maar ik ben ervan overtuigd dat als hij het niet had gedaan dit had geleid tot een enorme speculatie en wellicht het einde van de euro."

De eurocrisis bewijst volgens Heertje – die als overlever van het Duitse oorlogsgeweld een hartstochtelijk pleitbezorger van Europese samenwerking is – dat er veel nauwer moeten worden samengewerkt. Ook moet er volgens hem opnieuw worden gesleuteld aan het ontwerp van de Europese Unie. "Wil je een sterke eurozone, dan moet je het mechanisme zo ontwerpen dat de landen naar elkaar toegroeien. Als wij een tekort aan werknemers hebben terwijl in Spanje een overschot bestaat, zou arbeidsmigratie naar ons land bevorderd moeten worden. In de Verenigde Staten is het de gewoonste zaak van de wereld dat mensen van Californië naar New York verhuizen als daar meer werk is. Over dat soort dingen wordt mede onder druk van de crisis nu meer nagedacht. Ik beschouw de crisis dan ook als een zegen, omdat ze zorgt voor versnelde processen van verandering en sanering."

Nederland loopt daarbij bepaald niet voorop, stelt de immer kritische Heertje. "Dat is voor een groot deel te wijten aan de kwaliteit van de ambtenaren bij het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank. Bankpresidenten als Holtrop, Zijlstra, Duisenberg en

// We betalen nu de prijs voor
zeer verschaald onderwijs //

Wellink genoten gezag, vaak ook internationaal. Het is niet voor niets dat iemand als Cees Maas na zijn positie als thesaurier-generaal op het ministerie van Financiën zo terecht kon bij ING. De ambtenaren die nu bij DNB en het ministerie zitten zijn niet van dezelfde kwaliteit.”

ONDERWIJSEXPERIMENTEN

En daarmee is Heertje soepel op een van zijn trouwe stokpaardjes geklommen. Niet voor niets is hij al sinds de oprichting lid van het comité van aanbeveling van de stichting Beter Onderwijs Nederland. “Al meer dan veertig jaar gaat het onderwijs achteruit en – het moet gezegd – mijn partij, de PvdA, speelde daarbij vaak de hoofdrol. Door de moderne vorm van onderwijs, waarbij leerlingen al snel in een bepaald profiel worden geduwd en klassikaal onderwijs wordt verruild voor leren in groepjes, zijn er te veel mensen in Nederland die slechts beperkt kennis hebben van een klein gebied. En dat wreekt zich als er moet worden samengewerkt. Het overzicht, het bredere beeld, ontbreekt. De echte kennis, weten wat je niet weet en hoe je wel aan die informatie kunt komen, is er nauwelijks meer. Die is door alle onderwijsvernieuwing teloorgegaan.

“We betalen nu in crisistijd de prijs voor zeer verschaald onderwijs. Het is daarom uiterst ongelukkig om op dit moment bij benoemingen voor belangrijke functies de vijftigers over te slaan en alleen nog maar te kijken naar dertigers of veertigers. Je schuift daarmee een belangrijk stuk ervaring aan de kant en geeft het land in handen van mensen die alle grote onderwijsexperimenten hebben meegemaakt. Onder normale omstandigheden is twee keer zeven jaar voldoende voor Nout Wellink als president van De Nederlandsche Bank. Maar we zitten nu met enorme problemen. Minister De Jager had beter de wisseling van de wacht een jaar kunnen uitstellen, want in het kielzog van Wellink is ook een prima man als Lex Hoogduin vertrokken. Als de frase *never change a winning team* eens gold, dan is het nu wel. In plaats daarvan wordt het stokje nu overgegeven aan Klaas Knot. Een man die geen enkele ervaring heeft met monetaire politiek. Ik vrees bovendien dat hij onvoldoende onafhankelijk is ten opzichte van het ministerie van Financiën.”

Eens moet het stokje toch worden overgedragen, willen dertigers en veertigers die ervaring op kunnen doen?

“Het gaat mij om het gebrek aan flexibiliteit bij belangrijke benoemingen. Wat is er mis mee om nog een jaar de ervaring van een oudere generatie te

gebruiken? Dankzij de medische wetenschap is deze nog in een uitstekende conditie.”

MILJARDENVERGISSING

Het aanroeren van de miljardenvergissing door premier Rutte – ook een veertiger – bij zijn toespraak over het steunpakket aan Griekenland, brengt een glimlach op het gezicht van Heertje. “Maar het is niet alleen een kwestie van slecht kunnen rekenen. Achter zo’n toespraakje zitten misschien wel vier ambtenaren die ieder een alinea schrijven. Die enorme fragmentatie zorgt ervoor dat de kans op fouten alleen maar groter wordt. Na de mislukte aanslag op een vlucht van Amsterdam naar Detroit eind 2009 stelde de nationaal coördinator terrorismebestrijding (Erik Akerboom, red.) dat hij alle verantwoordelijke instanties had gesproken en dat iedereen de procedures keurig had gevolgd. Terwijl er bij buitenlandse autoriteiten al informatie beschikbaar was over de dader. De enige die een beslissing durfde te nemen was de Nederlandse passagier aan boord die de dader overmeesterde. Tegenwoordig doet iedereen te goeder trouw zijn eigen ding volgens strakke regels en procedures. Dat is slecht voor het improvisatievermogen. Er moet ook ruimte zijn om van regels af te wijken, om zelf initiatief te kunnen nemen. Nadenken over wat je zelf doet geeft mensen zelfvertrouwen.”

Veel Nederlanders zitten helemaal niet te wachten op nog meer Europa en de door u bepleite arbeidsmigratie, getuige de populariteit van PVV en SP. Hebben die kiezers een gebrek aan zelfvertrouwen?

“Veel dingen waar mensen ongerust van worden, zoals de ontwaarding van de pensioenen, zijn onderdeel van de dynamiek van de economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Op een gegeven moment gaat de kiezer inzien dat politici er alles aan doen om het Europese project tot een goed einde te brengen. *It just takes time*. Er liggen nu nog allerlei barrières die ervoor zorgen dat mensen een negatief beeld hebben. Maar uiteindelijk donderen de muren in elkaar. Van de Berlijnse muur dacht iedereen ook dat deze voor eeuwig zou zijn, maar uiteindelijk hebben de mensen hem in drie uur tijd eigenhandig afgebroken. Daar is een gistingproces voor nodig. Neem de fraude bij InHolland, een hbo-instelling met de formele karakteristieken van een criminele organisatie. Uiteindelijk heeft de aanhoudende stroom berichten ertoe geleid dat het bestuur is opgestapt en wordt er gesaneerd.

“Een crisis is een voertuig voor creativiteit, *creative destruction* in de woorden van Schumpeter.

Veel beleidsmakers zitten vast in patronen uit het verleden en denken dat je die in een rechte lijn kunt doortrekken naar het heden. Maar het zijn keerpunten die de geschiedenis bepalen. We leven in een economisch onzekere periode waarin mensen zich gaan richten op een alternatief punt aan de horizon zodra dat zichtbaar wordt. In dat opzicht geldt nog steeds Marx' wetmatigheid dat de onderbouw van economische ontwikkeling vooraf gaat aan de bovenbouw, waarin politieke, religieuze en ideologische opvattingen zitten. Ik hoor allerlei zogenaamde deskundigen in de media roepen dat de consument de oorzaak is van de huidige economische crisis omdat die is gestopt met geld uitgeven. Ja, dank je de koe-koek. Bij dagelijkse berichtgeving die bol staat van de schulden ligt het voor de hand dat mensen niet eens in de vier maar eens in de zes jaar een auto kopen. Dat de beurskoersen dagelijks met 2 tot 4 procent dalen betekent dat mensen het vege lijf proberen te redden. Ze bouwen spaarpotjes op in plaats van dat ze alles uitgeven."

DEHUMANISERING

Overheid en bedrijfsleven zouden hier volgens Heertje op moeten inspelen door te investeren in duurzaamheid. Een verhaal dat hij 'al jaren verkondigt' en wat tot zijn tevredenheid steeds meer navolging krijgt. "De groeiscenario's kunnen de kast in, we krijgen te maken met krimp. Ondernemers moeten zich de vraag stellen waarvoor ze 'het' doen, waar hun klanten behoefte aan hebben. Alles is uiteindelijk daarop geënt. Maar de afgelopen decennia is de mens steeds meer uit beeld verdwenen. Het bedrijfsleven was voornamelijk aanbodgestuurd bezig en door een te verfijnde arbeidsverdeling had niemand meer zicht op het brede plaatje. Het heeft geleid tot een dehumanisering van de samenleving. Maar langzaam gaan we weer naar een samenleving waar de mens terug in beeld komt. Er zijn al processen aan de gang. Dankzij de inzet van een partij als de SP wordt er bijvoorbeeld gekeken naar kleinschalige oplossingen voor de zorg."

Ook in het bedrijfsleven ziet Heertje tot zijn tevredenheid de koers naar duurzaamheid post vatten. "Iemand als Hans Wijers heeft feilloos in de gaten wat het belang van duurzaamheid is. Hij ziet dat de belangen van Akzo Nobel en de samenleving samenvallen. Voor hem is dat onderwerp gesneden koek. Paul Polman kondigt publiekelijk aan dat hij van Unilever een duurzaam concern wil maken. Daarmee neemt hij een groot risico, want beleggers kunnen zo'n koerswijziging wel eens afstraffen. Maar

als je beter kijkt zie je een ondernemer die dingen doet waar de mensen van nu en straks behoefte aan hebben. Een typische win/win-situatie dus.

"Ook de wereld van geld en dienstverlening ontkomt niet aan verduurzaming. Neem Triodos of ASN Bank. Jarenlang werden die banken niet serieus genomen, maar door de bankencrisis zijn consumenten nu veel eerder bereid om te kijken naar een duurzame bestemming voor hun geld. De grootbanken zullen daar vanzelf bij aansluiten als ze merken dat het in een behoefte voorziet. Rabobank heeft al aardige stappen gezet op het spoor van duurzaamheid."

Critici wijzen erop dat veel banken en verzekeraars zich al weer richten op bonussen en risicovolle producten en dat de nieuwe kapitaaleisen voor banken niet ver genoeg gaan. Bent u niet te optimistisch?

"Er is geen weg terug. Het proces richting duurzaamheid in de financiële dienstverlening is in gang gezet. Iemand als Gerrit Zalm (ceo bij ABN Amro, red.) valt echt niet meer van zijn stoel als hij dit verhaal leest. De grote meerderheid van bankiers en verzekeraars onderschrijft het belang van duurzaamheid. Maar hoe vertel je het de mensen op de werkvloer, hoe voer je het uit? Alle vernieuwing stuit op weerstand van mensen die de status quo willen handhaven. Dan komt het aan op leiderschap om mensen duidelijk te maken wat er van hen verwacht wordt en dat er anders voor hen geen plek meer is. Het winstaspect heeft te lang voorop gestaan in de financiële dienstverlening. Het moet ook gaan om de kwaliteit van het geleverde werk."

De smalle interpretatie van welvaart als de som van winst en verlies bij bedrijven en overheden zou moeten worden ingeruild voor een nieuw boekhoudsysteem, vindt geluks-econoom Mark Anielski. Een goed idee?

"Prima als dat betekent dat factoren als duurzaamheid en sociale veiligheid straks ook worden meegewogen in de besluitvorming. Maar je moet duurzaamheid niet op een of andere manier willen kwantificeren, ook al doe je dat met de beste bedoelingen. De uitkomst van een som leidt immers lang niet altijd tot de beste beslissing." ■

GEEN WEG TERUG VOOR FINANCIËLE INSTELLINGEN

- financiële dienstverlening koerst richting duurzaamheid
- het winstaspect heeft te lang voorop gestaan
- het moet ook gaan om de kwaliteit van het werk
- bankiers en verzekeraars zullen leiderschap moeten tonen